

**KIRIM SAVAŞI'NDAN SONRA ESKİŞEHİR'E YERLEŞTİRİLEN
GÖÇMENLER**

Dr. Muammer DEMİREL*

ÖZET

Önemli nüfus parametrelerinden biri olan göç hareketi, farklı sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerden kaynaklanır. Bu nedenlere bağlı olarak Anadolu yüzyıllardan beri dış ülkelerden göç almaktadır. Söz konusu göçleri ise yaklaşık 10 000 000 km²'lik bir alanda yerleşik bulunan 200 milyona yakın Türk nüfus beslemektedir. Bu geniş Türk Dünyası Coğrafyasında yüzyıllarca baskı ve zulümlere maruz kalan Türk toplulukları Osmanlı topraklarına sığınmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devrine girerek savaşlarda toprak kaybetmeye başlamasıyla XVIII. yüzyılın sonundan itibaren Anadolu Balkanlar, Kırım ve Kafkaslardan çok fazla miktarda göç almaya başlamıştır. Savaşlar sırasında ve sonunda baskı, zulüm, yağma ve katliamlardan kaçan on binlerce insan Anadolu'ya doğru göç etmiştir. Ayrıca savaş sonrasında yapılan nüfus mübadele anlaşmalarıyla da göçler yaşanmıştır.

Düzensiz olarak göç eden topluluklar Osmanlı yönetimleri tarafında belli planlar dahilinde özellikle Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilmiştir. Göçmen yerleşim alanı olarak seçilen bölgelerden biri de Eskişehir olmuştur. Bu bildiride XIX. yüzyılın ikinci yarısından, Kırım Savaşı'ndan "93 Harbi" 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Osmanlı Ülkesine gelen göçmenlerden Eskişehir'e yerleştirilenleri inceledik.

Eskişehir'e Kafkas, Kırım ve Balkan göçmenlerinden bir kısmı yerleştirilmiş. Eskişehir merkez başta olmak üzere kasaba ve köklerine yapılan yerleştirmelerde göçmenlerin durum ve özellikleri dikkate alınmıştır. Bu göçmenlere ev, arazi gibi menkuller yanında tohum ve damızlık hayvan gibi üretime dönük destekler sağlanmış. Ayrıca gelenlerin acil barınma ve iye ihtiyaçları da Devlet tarafından karşılanmıştır.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Orta Öğrt. Sosyal Alanlar Eğt. Böl. Öğrt. Üyesi.

ABSTRACT

Immigrants, as one of the important parameters of population, result from different social, economic, and political reasons. Anatolia has attracted immigrants for these reasons for centuries. The accommodation of immigrants was provided by almost 200 million Turkish population in habiting in nearly 10 000 000 km² land. Turkish populations suffering from oppression and cruelty sheltered in Ottoman land. With the decline of the Ottoman Empire and loss of land a significant migration started to Anatolia from Balkans, Crimea and Caucasus. During the wars thousands of people escaping from oppression, cruelty, robbery and massacre immigrated to Anatolia. Besides, immigration took place with agreements on the exchange of peoples.

Groups immigrating irregularly were settled by Ottoman administrators in different parts of Anatolia with certain plans. One of the arias of settlement for immigrants is Eskişehir. This paper deals with those immigrants settled in Eskişehir, coming from Crimea War till “the 93 War.

A part of Caucasus, Crimea and Balkan immigrants were settled in Eskişehir. In the settlement in city center, towns and villages, the characteristics of the immigrants were taken into consideration. Immigrants were provided with seeds and animals for breeding to maintain productivity as well as such properties as houses and fields. The immediate accommodation needs of immigrants were met by the state.

İnsanlık tarihi ile başlayan göç Türk tarihinin ana hatlarını belirlemiştir. Türk tarihindeki göçler başlangıçtan itibaren doğal nedenler ve toplumun kararları neticesinde olurken 18. yüzyıldan itibaren siyasi ve dini nedenlerden zorlamalarla yapılmaya başlamıştır. 18. yüzyıldan başlayan ve 19. yüzyılda hızlanarak devam eden göçler, batıdan doğuya, Kafkaslar ve Rumeli'den Anadolu'ya doğrudur. Siyasi-dini nedenlerden kaynaklanan büyük hacimli bu göçlerin hemen hemen tümü Müslümanları kapsamaktadır.¹ Bu siyasi-dini nedenli göçler 1771'te Kırım'ın Rusya'ya tarafından ilk işgali ile başlamış ve günümüze kadar bazen hızlanarak, bazen yavaşlayarak devam etmiştir.

Rusların Kırım'a girmesi ile Kırım Hanı Selim Giray gemiyle İstanbul'a kaçmış, Rusların Kırım'a girişi ve Kırım Hanı'nın kaçıışı halkı dehşete

¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul, 2003, s.15.

düşürmüştür. Zengin, fakir herkes sahillere dökülüp buldukları deniz vasıtalarıyla Anadolu sahillerine kaçmaya başlamıştır.² Kırım'dan ikinci büyük göç dalgası 1783 tarihinde Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla yaşandı. Gerek Kırım gerekse Nogay halkından on binlerce kadın, erkek ve çocuk aileler Osmanlı topraklarına hicrete başlamıştır. Kırım'ın tamamen boşalacağından endişe duyan Rusya'nın Kırım Komutanı General Potemkin, göçü durdurmak için bu zavallı göçmenlerden otuz bin kadarını katletmiştir.³

İkinci önemli Müslüman – Türk muhaceratı 1804 yılında başlayan Sırp isyanı ile harekete geçmiş, ancak 1806-1912 Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda kitlesel bir göç haline gelmiştir. Sırp isyanında Sırp ihtilalcilerin saldırılarına uğrayan Müslüman-Türk ahaliden canlarını kurtaranlar Bosna-Hersek ve Rumeli taraflarına göç etmişler, Sırbistan'da kalanlar ise kalelere iltica ederek canlarını kurtarmışlardı. Osmanlı-Rus Savaşı, Sırp'ların saldırılarını daha da şiddetlendirmiş, Rus ordularının Tuna'yı geçmesi üzerine Müslüman halkın birçoğu güneye doğru düşman zulmünden kaçmıştır. 1806-1812 yıllarında Osmanlı iç bölgelerine sığınan göçmenlerin sayısı 200 bini bulmuştur.⁴ Bu göçler sırasında muhacirin iskân işlerine layıkıyla bakılamamış ve göçmeler evsiz barksız perişanlık çekmişlerdir. Bu göçmenlerden bir kısmı İstanbul yolu ile Anadolu'ya geçmişler ve daha sonra Eskişehir ve havalisine yerleştirilmişlerdir.⁵

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkasya ve Rumeli'de Rus ordusu tarafında işgal edilen yerlerin Müslüman halkı iç bölgelere doğru göç etmiştir. Kafkasya'da Ahıska ve Ahıkelek'in Müslüman halkı Sivas ve Karahisar-ı şarki (Şebinkarahisar)'e kadar yerleşmişlerdir.⁶ Rumeli'de işgal edilen yerlerde Rus kuvvetlerinin dehşetinden korkuya kapılan binlerce Müslüman aile, can endişesiyle, tarla, bağ, bahçe ve ev gibi mülklerini geride bırakarak iç bölgelere veya dağ ve ormanlara kaçmıştır. Osmanlı Devleti, imkanları ölçüsünde muhacirlerle ilgilenmiş, geçici ve kalıcı iskânları sağlayarak, diğer yardımları yapmaya çalışmıştır. Bu göçmenlerden bir kısmı İstanbul ve Anadolu'ya geçirilerek yerleştirilmiştir. Tuna boylarında oturmakta olan bazı Tatar kabileleri aileleri ile birlikte Anadolu tarafına geçirilerek Eskişehir sancağının Çifteler çiftliğine yerleştirilmişlerdir. Varna'dan gemilere binen 848 kişilik bir göçmen kafilesi de, İstanbul'a gelmiş ve çeşitli mahallelere iskân ettirilmiştir.⁷ 1838 (H.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.IV, 1. Bölüm*, Ankara, 1982, s.408.

³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.IV, 1. Bölüm*, s. 491.

⁴ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul, 1966, s.33.

⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, C.X*, İstanbul, 1309, s.191-192.

⁶ Kemal Beydilli, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*, Ankara, 1988, s.384.

⁷ Ufuk Gülsoy, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reâya*, İstanbul, 1993, s.21-22.

1254) yılında gelen Çerkez göçmelerden 40 hane yine Eskişehir bölgesinde Çifteler çiftliğine iskân edilmişlerdir. Bunların iaşeleri devlet tarafından karşılanmış, bu masrafların yarısının bu çiftlikten⁸ ve diğer yarısının ise o bölgedeki dört sancaktan karşılanması kararlaştırılmış ve ilgililere gerekli talimat verilmiştir.⁹

1845 yılında İstanbul ve civar yerlere gelen Kırım muhacirlerinden 60 kadar hane Mihaliç Kazası'nda iskân edilmiştir.¹⁰

Kırım Harbi'nden sonra Osmanlı ve müttefik kuvvetlerin Kırım'ı boşaltmaya başladıktan sonra Rus baskı ve sürgününden korktukları için kara ve deniz yolu ile Rumeli'ye göç eden Müslüman halkın bir kısmı, Silistre bölgesine yerleştirilmiştir.¹¹ Kırım Savaşı'nın başından beri Kırım üzerinden kabileler halinde göçler devam etmekte idi. Savaş sona erdikten sonra Rusya, Kafkasya'yı tam kontrol altına alma yolunda daha fazla kuvvet sevk etmişti. 1859 yılında Şehy Şamil, Ruslara teslim olup hareketi sona erince Rusya, Kafkasya'yı güvenli bir bölge haline getirmek üzere aşiretleri Kuban ovasına yerleştirmek ve Hıristiyanlaştırmak teşebbüsüne girişmiştir.¹² Bunun başarılamayacağı anlaşıldığına üzerine yıldırma ve göçe zorlama yöntemine başvurulmuştur. Genel olarak Çerkez adıyla andığımız Kafkas toplumlarının bereketli topraklarına göz diken Ruslar, Çerkezlerin kendi topraklarında yaşam sürdürmesini imkansız kılacak bir saldırı ve zulüm dizisine başvurdular. Sürü hayvanları ve hayat sürdüreceği başka her şey halkın elinden alınıyordu. Rusların benimsediği yöntem, daha sonra Kafkasya ve Balkanlar'da tekrar tekrar uygulanacak olan, göçe zorlamanın klâsik yöntemi idi: evleri, tarlaları yak; kaçmaktan yada aç kalıp ölmekten başka yol bırakma.¹³ Bu şiddetli baskı karşısında Kafkasya Müslümanlarının Osmanlı memleketlerine göç etmekten başka çareleri kalmamıştı. Çerkezler kabileler halinde Karadeniz limanlarına yığılmışlardı. Osmanlı idaresi, Rus birliklerinin baskısından kaçarak topraklarına yerleşmek isteyen Çerkezlere konukseverlik göstermeye karar verdi. Sultan, asıl görevinin yabancı bir güç tarafından işgal edildikten sonra bile kendisine bağlılığını sürdürmüş olan bütün tebaasını korumak ve onlara konukseverliğini göstermek olduğu kanısındaydı. Bu arada Hükümet, göçmenlerin insan gücü açığını gidermeye yarayacağını düşünüyordu.¹⁴

⁸ BOA, HAT, No.20572.

⁹ BOA, HAT, No.20572/F.

¹⁰ BOA, Y.DH, 106/5370, (1 Ağustos 1845- 26 B. 1261).

¹¹ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara, 1997, s.71-72; Eren, *Türkiye'de Göç...*, s.40.

¹² Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.15.

¹³ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İstanbul, 1998, (Çeviren: Bilge Umar), s.34-35.

¹⁴ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s.110.

1862-1863 yıllarında Rus kuvvetleri Kuban'ın içlerine doğru saldırılarını yoğunlaştırınca Çerkezler, denizden ve karadan güneye kaçmak zorunda kaldı. Rus kaynaklarına göre 1858'den 1862'ye kadar göç eden Çerkezlerin sayısı 80.000 kadardı. 1864 yılı boyunca göç eden Çerkezlerin toplam sayısı 552.000'e ulaşmıştır. 1865 yılından sonra göç edenler de hesaba katıldığında Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç etmek üzere memleketlerinden ayrılanların sayısı takriben 1.000.000 ile 1.200.000 olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaş'ında da devam edecek olan göç hareketi sonunda bu sayılar yükselecektir. Yalnız memleketlerinden ayrılan bu göçmenlerin ancak dörtte biri hayatta kalarak iskân yerlerine ulaşabilmiştir.

Kırım ve Kafkas göçmenleri Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya'daki topraklarının muhtelif yerlerinde iskân edilmişlerdir. Avrupa'da Dobruca, Köstence, Varna, Ruscuk, Nikopolis, Vidin, Silistre, Şumu, Niş, Sofya, Selanik, Serez, Larissa, Edirne, Tekirdağ, Lüleburgaz, Hayrabolu ve Aydos çevrelerine yerleştirilmişlerdir.

Asya topraklarında ise Diyarbakır, Mardin, Halep, Şam, Adana, Erzurum, Sivas, Çorum, Çankırı, Adapazarı, Bursa, Kütahya ve Eskişehir iskan alanı olarak kullanılmıştır.¹⁶ Bu dönemde Eskişehir bölgesine daha çok Çerkezler ve diğer Kafkas toplulukları yerleştirilmiştir.

İlk başlarda Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleştirilmesi ya doğrudan doğruya hudutlardaki eyaletlere ilticalar vaki oldukça, Babıâli tarafından gönderilen talimatlara göre veya muhacirlerin bizzat devlete müracaatları üzerine yapılan yardımlarla mümkün oluyordu. Şehir, kasaba ve köylerde halkın göçmenlerin durumuna acıyarak yaptıkları yardım ve destekler de önemli idi. Şehremaneti, 1831 yılında kurulmasından 1860 yılına kadar göçmen işlerine bakmıştır.¹⁷ 1859 yılına kadar göç ve göçmen işleri Şehremaneti tarafından idare olunmuş, ancak 1860 yılına gelindiğinde göçlerin yoğunlaşması ve göçmenlerin barınma ve iskânları büyük bir gaile halini aldığından Şehremanetin artık bu görevi yerine getiremeyeceği hakkında karar verilerek muhacirlerin her türlü işleri ile meşgul olmak üzere muhacir komisyonunun kurulması uygun görülmüştür.¹⁸ Göçmenlerin barınma ve iskân işlerini görececek özel bir kuruluş olarak "*Muhâcirin Komisyonu*" 5 Ocak 1862 tarihinde kuruldu.¹⁹ Komisyon, iskân işlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek amacıyla önemli vilayetlere iskân memurları tayin ettiği

¹⁵ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri...*, s.91.

¹⁶ Bedri Habıçoğlu,, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, İstanbul, 1993, s.159-163; Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s.112; Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Ankara, 1991, s.54.

¹⁷ Eren, *Türkiye'de...*, s.39.

¹⁸ Eren, *Türkiye'de Göç...*, s.55-56.

¹⁹ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri...*, s106.

gibi, bazı problemlerin çıkması durumunda kazalara dahi iskân memuru görevlendirilmiştir.

Gelen muhacirlerin çoğu kendi vapur masraflarını dahi karşılayacak durumda olmadığı için Hükümet, göçmenlerin sadece dahili iskân yerlerine naklinde ki masraflarını değil geldikleri memleketlerinden Osmanlı limanlarını ulaşıma kadar olan vapur paralarını dahi ödemekle işe başlamıştı.²⁰

Komisyunun kurulması ile muhacirlerin yerleştirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda sistematik tedbirler alınmıştır. Göçmenlerin iskânına kadar geçici misafir edilmiş, geçici iskân sırasında ve yerleştirildikten sonra ürünlerini yetiştirinceye kadar geçimlerini temin etmeleri için yevmiye ödenmiştir. Göçmeler din ve mezhebine bakılmaksızın on sene vergilerden, yirmi beş sene de askerlikten muaf tutulmuşlardır. İskân edilen göçmenlerin fakir olanlarının evleri devlet tarafından inşa edilmiştir. Ziraat yapacaklara zirai araç gereç, tohum ve öküz temin edilmiş, evlerinin yapımı tamamlana kadar boş ev ve çadırlarda barındırılmışlardır. Komisyon, göçmenlerin yerleştirilmesinde boş arazileri ve miri arazilerin boş olanlarını tespit ve tahsis ederek iskân işlemlerini yürütmüştür.²¹

Göçmenlerin yerleştirilmesinde zaman zaman aksamalar da oluyordu. Ancak Hükümet, bu aksamaları gidermek için derhal tedbirleri alarak iskân edilmeleri için gerekli talimatlarla sonuca gitmiştir. 1859 yılında İzmit'e iskân edilmek üzere Şehremaneti tarafından gönderilen Çerkez göçmenlerden çoğu yerleştirilmiş ancak 11 aile yerleştirilmeden kalmışlar, Hükümete yaptıkları müracaat üzerine, Eskişehir'in köylerine ikişer üçer aile olarak yerleştirilmeleri talimatı İzmit ve Kütahya Mutasarrıflarına verilmiştir. Bu iskan, göçmenlerin Eskişehir'e yerleştirilmeleri konusunda Hükümet'e müracaatları da dikkate alınarak yapılmıştır.²²

24 Haziran 1860 tarihinde Eskişehir Kazası ve köylerine yerleştirilmelerini isteyen Çerkez'lerin Altıkesen kabilesinden 18 hane 112 nüfusun yerleştirilmek üzere Kütahya Kaymakamlığı'na gerekli talimatla gönderilmişlerdir. Bunlar yerleştirilene kadar yevmiyeleri ödenmiş, yevmiyelerin bir kısmı olan 9 300 kuruş Komisyon sandığından ve diğer kısmı da mahallinden ödenmek üzere Kütahya Kaymakamlığına talimat verilmiştir.²³

4 Temmuz 1860 tarihinde iki ailelik 17 kişilik bir göçmen kafesi Eskişehir'in köylerinden birinde iskân edilmek üzere gönderilmiştir. Bunlar

²⁰ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri...*, s.155.

²¹ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri...*, s119-124; Habiçoğlu,, *Kafkasya'dan...*,s.107-109.

²² BOA, A.MKT.NZD, 315/77, (27 Cemaziyelâhir 1276).

²³ BOA, A.MKT.NZD,316/8, (5 Zilhicce 1276).

Çerkezlerin Bağı kabilesindedir.²⁴ Bu göçmenler de yerleştirilene kadar yevmiyelerinin ödenmesi için emirler verilmiştir. Bunlarla ilgili Kütahya, İzmit kaymakamlıkları²⁵ ile Bursa Mutasarrıfına ve Gemlik Kazası Müdürüne²⁶ talimat verilmiştir.

Çerkezlerin Besni kabilesinden 3 hane 21 nüfusun Eskişehir'e karışık olarak yerleştirilmesi, iskân edilene kadar muhtaç olmamaları için gerekli yevmiyelerinin verilmesi ile ilgili gerekli talimatın Kütahya Kaymakamlığı'na verilmesi 18 Aralık 1860 (4 C. 1277) tarihinde kararlaştırılmıştır.²⁷

1860 yılında Eskişehir'de iskân edilen bir Çerkez kabilesi yerlerini beğenmeyerek başka yere yerleştirilmelerini istemişler ancak yeni karar çıkana kadar aynı yerde kalmaları kararlaştırılmıştır.²⁸

1861 yılı başında Çerkez Altıkese kabilesinden bir göçmen topluluğu Eskişehir'e yerleştirilmiş ancak bu kabileden 6 hanenin Bilecik'e yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştı. Bu yerleştirme kararının üzerinden altı ay geçmesine rağmen bu aileler yerleştirilememişler ve yevmiyeleri de ödenmemiş. Bu kabilenin ileri gelenlerinden Dergos, Nuh, İlyas, İshak ve Uğurlu, Hükümet'e Eskişehir'de akrabalarının yanlarında evlerinin inşa edilerek yerleştirilmeleri ve yevmiyelerinin ödenmesi için müracaat etmişler, 20 Mayıs 1861 (10 Zilkade 1277) tarihinde istekleri Padişah tarafından yerinde görülerek iskân edilmeleri ve yevmiyelerinin itası konusunda Kütahya Kaymakamına talimat verilmiştir.²⁹

Başka bölgelere perakende yerleştirilen kabileler, kabilelerin reisleri vasıtasıyla Eskişehir'e toplu yerleştirilmeleri konusunda Hükümet'e müracaat etmişlerdir. Bu müracaat edenlerden Eskişehir'e yerleştirilenler bir hayli olmuştur. Kırım muhacirlerinden Nogay Sod Kabilesinden Murad Efendi Cemaatından 102 hane 465 kişi daha Bursa'nın köylerine dağınık olarak yerleştirilmişler. Bu kabilenin ileri gelenlerinden Murad Efendi, Hoca Mekdi ve Mir Gazi, 31 Mart 1861 (19 N 1277) tarihinde Hükümete müracaat ederek yerleştirildikleri bölgelerde ziraata elverişli mer'a ve arazi bulunmadığından sefaletle düşeceklerini ileri sürüp toplu olarak Eskişehir'in Seyyidgazi civarına iskân edilmelerini istemişlerdir. Hükümet, kabilenin isteğini yerinde bularak Seyyid Gazi'ye yerleştirilmeleri için Bursa Mutasarrıfı Nureddin Paşa'ya gerekli talimatı vermiştir.³⁰

²⁴ BOA, A.MKT.NZD,316/94, (15 Zilhicce 1276).

²⁵ BOA, A.MKT.MHM,187/31.

²⁶ BOA, A.MKT.MHM,187/17.

²⁷ BOA, A.MKT.NZD,335/66.

²⁸ BOA, A.MKT.UM, 436/67.

²⁹ BOA, A.MKT.MHM,222/6.

³⁰ BOA, A.MKT.UM, 467/47.

Kırım muhacirlerinden ve Murad Bey kabilesinden 51 hane 1861 yılı başlarında Kütahya'nın Keri Nahiyesinde misafir olarak ikamet ederken Eskişehir'in Kalkanlı mahalline gelerek buraya iskân edilmeleri için Kütahya Kaymakamına müracaat etmişlerdir. Kaymakam Nail Paşa, Eskişehir Kazası Müdürü'ne gerekli talimatını vermiş olmasına rağmen yerleştirilmeleri yapılmadığından dolayı perişan olduklarından bahisle Hükümete müracaat etmişler. Hükümet uygun görerek Komisyona havale etmiş ve Kütahya Kaymakamlığı'na uygunsa Kalkanlı değilse diğer uygun bir yerde iskân edilmeleri yolunda emir verilmiştir.³¹

Eskişehir'in Çukurhisar mahalline Çerkezlerin Altıkesek kabilesinden 33 hane yerleştirilmiş ve evleri inşa edilmiştir. 1861 yılında Çukurhisar köyüne yine Kafkas göçmenlerinden Abaza kabilesinden 30 hane 190 nüfus daha iskân edilerek evlerinin inşasına başlanmıştır. Ancak bu köy ve civar köyler halkı inşaatların yapımına mani olmuşlar ve Eskişehir Kazası Meclis azaları da bu mahallin daha fazla yerleşimciye kifayet etmeyeceğini ileri sürerek yeni göçmenlerin başka bir yere yerleştirilmelerini talep etmişlerdir. Durum Muhacirin Komisyonuna intikal edince yapılan tahkikatta köyün yeni göçmenleri de alabilecek genişlikte olduğu fakat Kaza ve diğer köyler halkı meralarının daralacağı endişesi ile engelleme yaptıkları anlaşılmış.³² Bunun üzerine Hükümet, Kütahya Kaymakamlığı'na bu göçmenlerin sefaletinin önlenmesi ve hemen yerleştirilmeleri talimatını vermiştir. Bu göçmenlerin iskânlarını yapmak üzere de iskân memurlarından Kolağası Osman Kâzım Efendi buraya tayin edilmiştir. 1862 yılı başında Abaza Bey kabilesi de Çukurhisar köyüne iskân edilmiş. Ancak iskânı tamamlayan Osman Kâzım, Çukurhisar'ın artık dolduğunu İskân Komisyonu'na bildirmiştir.³³

27 Aralık 1861 tarihinde İstanbul'a gelen 30 hane ve 180 nüfusluk bir Çerkez muhacirinin Eskişehir'de akrabaları olduğundan akrabalarının yanında iskân edilmek üzere sevk edilmişler ve gerekli tedbirlerin alınması ve itinanın gösterilmesi talimatı Kütahya Kaymakamlığı'na verilmiştir.³⁴

Çerkezlerden Altıkesek kabilesi Abaşahan aşiretinden bir topluluk Eskişehir'in İmişehir köyüne iskân edilmiştir. Burada boş bulunan mirî arazi Kaza Meclis kararı ile bu göçmenlere tahsis edilmiş, ancak bazı kimseler bu göçmenlerin yerleşmesine müdahale etmişlerdir. Bunun üzerine kabile reisleri Hükümet'e müracaat ederek meselenin çözümünü ve iskânlarının gerçekleşmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemişlerdir. Hükümet, gerekli tedbirlerin alınarak göçmenlerin tahsis edilen araziye iskanlarının engellenmesinin önüne geçilmesi ile

³¹ BOA, A.MKT.DV, 203/2.

³² BOA, A.MKT.UM,524/74 (31 Aralık 1861-10.Cemaziyelâhir 1278)

³³ BOA, A.MKT.UM, 552/47. (24 Şa'ban 1278)

³⁴ BOA, A.MKT.UM, 557/95.

göçmenlerin iskân ve rahatlarının temini hususunda Kütahya Kaymakamı'na talimat 18 Ocak 1862 tarihinde vermiştir. Bu Altıkese kabilesi Abaşahan aşiretinden başka bir göçmen topluluğu da aynı zamanda Eskişehir Kazası'na iskân edilmiştir.³⁵

1863 yılında da Eskişehir ve çevresine iskân faaliyeti devam etmiştir. Çerkezlerin Altıkese kabilesinden Kaspolat bey takımından ve Musa efendi cemaatinden 83 hane 485 nüfus Seyyidgazi Kazası'nın Yukarıviran mevkiinde, Nogaylardan Hoca Abdülkasım Efendi takımından 75 hane 274 nüfus yine Seyyidgazi Kazası'nın Dikenviren köyünde, Makhoş kabilesinden 4 hane 15 nüfus Seyyidgazi Kaza merkezinde iskân edilmişlerdir.

Abaza Bey kabilesinden Hoca Muhammed Efendi takımından 123 hane 605 nüfus Karacaşehir Kazası'nın Musaözü köyüne iskân edilmişlerdir. Bu göçmenler için 112 ev yapılmıştır. O tarihte kaza olan Karacaşehir şimdi Eskişehir merkeze bağlı köylerdendir. Musaözü de aynı şekilde merkeze bağlı köylerdendir. Aynı kabileden 37 hane 167 nüfus ise Çukurhisar köyüne iskân edilmişlerdir. Yıkırı da bahsettiğimiz Çukurhisar'dan burası farklıdır, Eskişehir merkez kazaya bağlı aynı isimli iki köy bulunmaktadır. Kırım muhacirlerinden Barak Han kabilesinden 336 nüfusun Eskişehir merkeze iskân edildikleri anlaşılmaktadır. Bunlar önce İnönü Kazasına gelmişler oradan ise Eskişehir'e nakledilmişler.³⁶

Sonuç

Kırım Savaşı'nda patlak veren ve daha sonra Rusların Kafkasları temizleme hareketi sırasında devam eden büyük göç dalgalarında Rumeli ve Anadolu'nun hemen her yerine göçmen gelmiş ve iskân edilmiştir. Anadolu'da bazı bölgeler, uygun boş arazilerin bulunması, ulaşım, verimlilik, göçmenlerin tercihleri gibi sebeplerden dolayı adeta göçmen yerleştirme merkezleri olmuştur. Eskişehir ve çevresi de Anadolu'da en fazla göçmen iskân edilen yerlerden biri idi. Bu dönemdeki göç dalgası 1864 yılında hızını kesmiş ve 1865 yılında ise artık adeta durma noktasına gelmiştir. Bundan dolayı da 1865 tarihinde Muhâcirin Komisyonu feshedilmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yeniden Balkanlar ve Kafkaslardan Anadolu'ya göç hareketi daha yoğun olarak başlamıştır.³⁷

³⁵ BOA, A.MKT.DV, 216/63,

³⁶ BOA, Cevdet Dahiliye, No.2157; Habiçoğlu, Kafkasya'dan...,s.163-164.

³⁷ Bu göç hareketini başka bir makalede ayrıntılı olarak ele alacağız.